

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΑΙ

A. Grabar, *L'empereur dans l'art byzantin. Recherches sur l'art officiel de l'Empire d'Orient. Paris, 1936. Les Belles Lettres. (Publications de la Faculté des Lettres de l'Université de Strasbourg, Fascicule 75).* 296 σελίδες μετὰ 12 εικόνων ἐν τῷ κειμένῳ καὶ 40 πινάκων ἐν τέλει.

Ὁ κ. A. Grabar διὰ τοῦ νέου τούτου βιβλίου του ἀποκαλύπτει μίαν ὄψιν τῆς Βυζαντινῆς τέχνης ἐντελῶς σχεδὸν ἄγνωστον μέχρι τοῦδε, τὴν ὑπαρξίν δηλαδὴ αὐτοκρατορικῆς εἰκονογραφίας, βαινούσης παραλλήλως πρὸς τὴν θρησκευτικὴν τοιαύτην, καὶ διεπομένης ἀπὸ ὄρισμένων, ὡς καὶ ἐκείνη, κανόνων. Τὴν αὐτοκρατορικὴν αὐτὴν εἰκονογραφίαν, ἣς τὴν ὑπαρξίν διὰ τοὺς ὑστέρους Ρωμαίκοὺς αὐτοκρατορικοὺς χρόνους εἶχον ἤδη ἀρχίσει νὰ διαπιστώνουν σπουδαῖοι ἐρευνηταὶ τῆς περιόδου ταύτης καὶ μάλιστα ὁ Alföldi (Πρβ. J. Gagé ἐν *Byzantion*, 11, 1936, 325 κ. ἑξ.), ὁ κ. Gr. ἐξετάζει ἐν πάσῃ δυνατῇ λεπτομερείᾳ εἰς τὸ βιβλίον του.

Εἰς τὸ πρῶτον μέρος τοῦ ἔργου τοῦ ὁ συγγραφεὺς ἐξετάζει τὰ μνημεῖα καὶ τὰ θέματα, τὰ ἀνήκοντα εἰς τὸν κύκλον τῆς αὐτοκρατορικῆς εἰκονογραφίας. Τοιαῦτα εἶναι αἱ προσωπογραφίαι καὶ οἱ ἀνδριάντες τῶν αὐτοκρατόρων, εἴτε ἐν προτομῇ, εἴτε δλόσωμοι, ὄρθιοι ἢ ἐπὶ θρόνου, εἴτε τέλος δμάδες προσωπογραφιῶν ἢ ἀνδριάντων, ὅπου εἰκονίζεται ὁλόκληρος ἡ βασιλικὴ οἰκογένεια κλπ. Ἄλλη κατηγορία θεμάτων ἀναφέρεται εἰς τὴν παράστασιν τοῦ αὐτοκράτορος ὡς νικητοῦ καὶ θριαμβευτοῦ, εἰς αὐτὴν δὲ ἀνήκουσιν αἱ εἰκόνες αὐτοῦ κρατοῦντος τὸ ὄργανον τῆς νίκης, δηλ. τὸν σταυρὸν ἢ τὸ λάβαρον, αἱ σκηναὶ τῶν νικηφόρων αὐτοῦ μαχῶν, αἱ παραστάσεις τοῦ αὐτοκράτορος καταπατοῦντος τὸν ἠττημένον βάρβαρον ἢ τὸν δαίμονα, αἱ εἰκόνες αὐτοῦ ἐφίππου, ἢ προσφορὰ εἰς τὸν νικητὴν βασιλέα λαφύρων ἢ κατακτηθεισῶν πόλεων καὶ ἐπαρχιῶν, αἱ σκηναὶ κνηγίου, αἵτινες συμβολίζουν τὴν ἰσχὺν καὶ τὴν νίκην τοῦ αὐτοκράτορος, αἱ ἀπεικονίσεις σκηνῶν τοῦ Ἴπποδρόμου, τόπου τῶν θριάμβων τοῦ βασιλέως, καὶ τέλος συνθετοὶ τινες παραστάσεις, εἰς τὰς ὁποίας ἀπεικονίζονται περισσότερα τοῦ ἐνὸς θέματα ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἀπαριθμηθέντων καὶ τῶν ὁποίων σκοπὸς εἶναι ἡ δ' εἰκόνων ἐξύμνησις τῶν νικῶν καὶ τῶν θριάμβων τοῦ βασιλέως.

Πᾶσαι αἱ ἀνωτέρω παραστάσεις ἀναφέρονται εἰς τοὺς πολέμους τοῦ αὐτοκράτορος κατὰ βαρβάρων καὶ εἰς τὰς νίκας αὐτοῦ· ὑπάρχει ὅμως καὶ ἑτέρα ὁμὰς παραστάσεων ἀναφερομένη εἰς τὰς σχέσεις τοῦ βασιλέως πρὸς

τοὺς ὑπηκόους του. Εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην ὑπάγονται αἱ παραστάσεις τῶν ὑπηκόων προσκυνούντων τὸν βασιλέα, αἱ σκηναὶ τοῦ βασιλέως παρέχοντος ἀξιώματα εἰς τοὺς αὐλικούς, τοῦ βασιλέως προεδρεύοντος τῶν Συνόδων κ.ἄ. "Ἄλλη τέλος ὁμᾶς παραστάσεων εἶναι ἡ ἀναφερομένη εἰς τὸν βασιλέα ἔναντι τοῦ Χριστοῦ, αἱ εἰκόνες δηλαδὴ αὐτοῦ προσκυνούντος τὸν Χριστὸν ἢ τὴν Θεοτόκον, τοῦ βασιλέως προσφέροντος εἰς τὸν Θεὸν δῶρα ἢ ἐκκλησίας καὶ τέλος αἱ παραστάσεις τοῦ Ἰησοῦ ἢ τῆς Θεοτόκου στεφόντων τὸν βασιλέα.

Εἰς τὸ δευτέρον μέρος τοῦ βιβλίου του ὁ συγγραφεὺς ἐξετάζει τὴν καταγωγὴν καὶ τὴν ἱστορίαν τῶν διαφορῶν τούτων παραστάσεων.

Εἶναι ἀληθῶς περιέργον ὅτι τὰ πλεῖστα τῶν θεμάτων τῆς αυτοκρατορικῆς εἰκονογραφίας εὐρίσκονται ἐν μεγίστῃ χρήσει κατὰ τὸ χρονικὸν διάστημα τῶν τριῶν πρώτων αἰῶνων τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, ἀπὸ τοῦ 4^{ου} δηλαδὴ μέχρι τοῦ 6^{ου} αἰῶνος. Εἰς τοὺς τρεῖς τούτους αἰῶνας ἀνάγονται τὰ πλεῖστα τῶν διασωθέντων μνημείων, ὡς καὶ αἱ ὑπάρχουσαι περιγραφαὶ ἐξαφανισθέντων τοιούτων. Ἡ συστηματικὴ ὁμως μελέτη τῶν θεμάτων τούτων δεικνύει ὅτι τὰ πλεῖστα αὐτῶν, ἰδίως τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὰς νίκας καὶ τοὺς θριάμβους τοῦ βασιλέως, ἔλκουσι τὴν καταγωγὴν των ἐκ τῆς Ρωμαϊκῆς τέχνης τῶν αυτοκρατορικῶν χρόνων καὶ ὅτι ἐκ ταύτης ἦλθον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὑποστάντα μόνον μικρὰς τροποποιήσεις ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Χριστιανισμοῦ. "Ἐτι ὁμως περιεργότερον συμπέρασμα, ἐξαγόμενον ἀπὸ τὴν λεπτομερῆ ἔρευναν τοῦ συγγραφέως εἶναι ὅτι πλεῖστα ἐκ τῶν θεμάτων τούτων ἔχουσιν Ἀνατολικὴν τὴν καταγωγὴν, προερχόμενα ἀπὸ τὴν τέχνην τῶν Πάρθων, τῶν Περσῶν κλπ. Ταῦτα ὁμως ἡ Βυζαντινὴ εἰκονογραφία παρέλαβεν ὄχι ἀπὸ τὴν ἀρχικὴν αὐτῶν πηγὴν, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν Ρωμαϊκὴν αυτοκρατορικὴν τέχνην. Τὸ ἀληθῶς ἀπροσδόκητον, ἀλλ' ἀκριβέστατον τοῦτο συμπέρασμα, ἐπεκτεινόμενον καὶ εἰς τὴν θρησκευτικὴν τέχνην, θὰ ἠδύνατο ἴσως νὰ ὀδηγήσῃ εἰς τὴν ἀναψηλάφησιν πολλῶν παλαιότερων θεωριῶν περὶ τῆς καταγωγῆς αὐτῆς.

"Ἦδη ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 6^{ου} αἰῶνος παρατηροῦνται τὰ πρῶτα συμπτώματα βαθείας ἀλλαγῆς εἰς τὴν αυτοκρατορικὴν εἰκονογραφίαν. Πολλὰ τῶν θεμάτων τῶν κληροδοτηθέντων ἀπὸ τοὺς τελευταίους αἰῶνας τῆς Ρωμαϊκῆς αυτοκρατορίας, περιπίπτουσιν εἰς ἀχρησίαν, ἀντιθέτως δὲ ἐμφανίζονται τὰ πρῶτα καθαρῶς χριστιανικὰ σύμβολα. Κατὰ τὴν περίοδον τὴν προηγηθεῖσαν τῆς εἰκονομαχίας παρατηρεῖται γενικῶς ἡ τάσις τοῦ ἐκχριστιανισμοῦ τῶν παλαιῶν Ρωμαϊκῶν τύπων διὰ τῆς προσθήκης εἰς αὐτούς, ἄνευ οὐδεμιᾶς ἐσωτερικῆς ἐνότητος, χριστιανικῶν τινων συμβόλων, ὡς τοῦ Λαβάρου τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, τοῦ μονογράμματος τοῦ Χριστοῦ, τοῦ Σταυροῦ τοῦ Γολγοθᾶ κ.λ.π. Ἡ τάσις ὁμως αὕτη τῆς ἐκχριστιανίσεως τῆς παλαιᾶς Ρωμαϊκῆς εἰκονογραφίας διακόπτεται ἀποτόμως μὲ τὴν ἔναρξιν τῶν Εἰκονομαχικῶν ἐρί-

δων. Οἱ Εἰκονομάχοι βασιλεῖς, ἀπομακρύναντες καὶ ἀπὸ τὰς ἐκκλησίας καὶ ἀπὸ τὰ νομίσματά των τὰς εἰκόνας τῶν ἱερῶν προσώπων, προσεπάθησαν νὰ ἐπαναφέρουν τὰς Ρωμαϊκὰς αὐτοκρατορικὰς παραστάσεις καὶ προπάντων τὰς συνθέσεις τὰς εἰκονίζουσας τὸν θρίαμβον τῶν αὐτοκρατόρων. Εἰς τὸν θριαμβικὸν τοῦτον κύκλον ἀνήκουσιν, ὡς εἶδομεν, αἱ παραστάσεις τοῦ Ἴπποδρόμου καὶ αἱ σκηναὶ τοῦ κυνηγίου. Οὕτως ἡ κατηγορία τῶν εἰκονολατρῶν συγγραφῶν κατὰ τῶν εἰκονομάχων βασιλέων, ὅτι ἀντικατέστησαν ἐν τοῖς ναοῖς τὰς εἰκόνας τῶν ἁγίων διὰ σκηνῶν τοῦ Ἴπποδρόμου καὶ τοῦ κυνηγίου, δέον τοῦ λοιποῦ νὰ ἐξετάζωνται μετὰ περισσοτέρας προσοχῆς, διότι εἶναι πολὺ πιθανὸν αἱ σκηναὶ αὗται ν' ἀνῆκον εἰς τὸν κύκλον τῆς αὐτοκρατορικῆς εἰκονογραφίας καὶ συνεπῶς νὰ μὴ εἶχον διακοσμητικὸν ἀπλῶς χαρακτήρα.

Ἡ ἐπικράτης τῶν εἰκονολατρῶν καὶ ἡ ἐν ἔτει 843 ἑορτὴ τῆς Ὁρθοδοξίας εἶναι ἡ ἀρχὴ νέας περιόδου καὶ διὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν αὐτοκρατορικὴν εἰκονογραφίαν. Οἱ Μακεδόνες βασιλεῖς καὶ οἱ Κομνηνοὶ συνεχίζουν βεβαίως τὴν παράδοσιν τῶν αἰρετικῶν προκατόχων των, ἀλλὰ συγχρόνως πλουτίζουν καὶ μεταβάλλουν τοὺς παλαιοὺς τύπους. Ὅτι κυρίως χαρακτηρίζει τὴν αὐτοκρατορικὴν εἰκονογραφίαν τῆς μετὰ τὴν Εἰκονομαχίαν περιόδου εἶναι ἡ ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἀνάμειξις εἰς τὰς παραστάσεις ταύτας ὄχι μόνον τῶν ἱερῶν συμβόλων, ὅπως ἄλλοτε, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τῶν ἱερῶν προσώπων, κυρίως τοῦ Ἰησοῦ καὶ τῆς Θεοτόκου. Ἡ προσέγγις αὕτη πρὸς τὴν ἐκκλησιαστικὴν εἰκονογραφίαν ὀφείλεται, κατὰ τὸν συγγραφέα, εἰς λόγους ἱστορικούς. Ἐνῶ δηλαδὴ κατὰ τοὺς παλαιότερους χρόνους, μέχρι τῶν Εἰκονομάχων ἀκόμη, ὑπεστηρίζετο ἡ θεωρία ὅτι ὁ Βασιλεὺς ἦτο ἡ κεφαλὴ ὄχι μόνον τοῦ Κράτους, ἀλλὰ καὶ τῆς Ἐκκλησίας, μετὰ τὸν θρίαμβον τῆς Ὁρθοδοξίας αἱ ἐξουσίαι ἐχωρίσθησαν καὶ ἔναντι τοῦ Βασιλέως ἀρχηγοῦ τοῦ Κράτους ἴσταται ὁ Πατριάρχης ἀρχηγὸς τῆς Ἐκκλησίας. Τὴν ἔννοιαν αὐτὴν τῆς δυαρχίας εἰκονίζει συμβολικῶς ἡ μετὰ τοὺς εἰκονομαχικοὺς χρόνους δημιουργηθεῖσα εἰκονογραφικὴ σύνθεσις τῆς «Σκηνῆς τοῦ Μαρτυρίου», ἣν συχνὰ εὐρίσκομεν εἰς τὰς ἐκκλησίας, καὶ εἰς τὴν ὁποίαν ὁ μὲν Μωϋσῆς συμβολίζει τὸν Βασιλέα, ὁ δὲ Ἄαρὼν τὸν Πατριάρχη. Ἡ Ἐκκλησία, παντοδύναμος πλέον, ἐπιδρᾷ ἐπὶ τῆς αὐτοκρατορικῆς εἰκονογραφίας, τοῦτο δὲ ἀποδεικνύει καὶ ἡ κατὰ τὴν περίοδον ἀκριβῶς ταύτην δημιουργηθεῖσα σύνθεσις τοῦ Βασιλέως στεφομένου ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ ἢ τῆς Θεοτόκου ἢ ὑπὸ Ἁγίου. Τὰ ἱερὰ ταῦτα πρόσωπα εἰς τὰς αὐτοκρατορικὰς συνθέσεις τίθενται ἀντὶ τοῦ Πατριάρχου, ὅστις εἰς τὴν πραγματικότητα ἔστεφε τοὺς Βασιλεῖς ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ.

Κατὰ τοὺς χρόνους τῶν Παλαιολόγων τὰ ἴδια θέματα τῆς αὐτοκρατορικῆς εἰκονογραφίας ἐξακολουθοῦσι ν' ἀπεικονίζωνται, ἀλλὰ χωρὶς πλέον τὴν λάμπιν καὶ τὴν μεγαλοπρέπειαν τῶν προηγουμένων αἰώνων. Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην αἱ βασιλικαὶ παραστάσεις ὁμοῦ μὲ τὴν αὐλικὴν ἐθιμοτυπίαν

μεταδίδονται και εἰς τὰς γειτονικὰς αὐτάς. Δεσπότηι Ἕλληνας, ἡγεμόνες και ἡγεμονίσκοι Βούλγαροι, Σέρβοι, Ρουμάνοι εἰκονίζονται πλέον κατά τὸν αὐτὸν τρόπον, καθ' ὃν και οἱ Βασιλεῖς τοῦ Βυζαντίου.

Λεπτομερὴς ἐξέτασις τῶν μνημείων τῆς αὐτοκρατορικῆς εἰκονογραφίας δεικνύει ὅτι ἡ ἐξέλιξις και ἡ ἱστορία τῆς τέχνης τῶν ἀνακτόρων δὲν συμπίπτει ἀπολύτως πρὸς τὰς περιόδους ἀκμῆς και καταπτώσεως τῆς ἐκκλησιαστικῆς τέχνης, ὅπως π.χ. οἱ αἰῶνες τῆς Εἰκονομαχίας, καθ' ὧς ἡ αὐτοκρατορικὴ εἰκονογραφία ἀκμάζει. Ἀντιθέτως, ἡ μεγάλη ἀνθησις τῆς τέχνης κατά τοὺς χρόνους τῶν Παλαιολόγων εἶναι ἐποχὴ παρακμῆς διὰ τὴν τέχνην τῶν ἀνακτόρων. Τὸ περίεργον τοῦτο φαινόμενον ὀφείλεται, κατά τὸν συγγραφέα, εἰς τὸ γεγονός ὅτι ἡ αὐτοκρατορικὴ εἰκονογραφία δὲν εἶναι δημιούργημα τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἀλλὰ τῶν τελευταίων αἰώνων τῆς Ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας. Ἡ εἰκονογραφία αὕτη μετενεχθεῖσα εἰς Κων/πολιν, διατρέχει κατά τοὺς Βυζαντινοὺς αἰῶνας τὸν δρόμον τῆς παρακμῆς, ἀναζωπυρουμένη μόνον ἐπ' ὀλίγον διὰ τῆς θελήσεως ἰσχυρῶν τινων Βασιλέων. Ἡ εἰκονογραφία αὕτη, ζῶσα και κινουμένη ἐντὸς τῶν τύπων οὓς ἐδημιούργησεν ἡ αὐτοκρατορικὴ Ρώμη, δὲν ἔχει πλέον τὴν δύναμιν τῆς ἀνανεώσεως, ἦν ἡ ἐκκλησιαστικὴ τέχνη ἀντλεῖ ἀπὸ τὸ δόγμα και ἀπὸ τὴν λατρείαν.

Ὅπως ἡ αὐτοκρατορικὴ εἰκονογραφία, ἰδίως μετὰ τὴν εἰκονομαχικὴν περίοδον, δανεῖζεται στοιχεῖα ἐκ τῆς ἐκκλησιαστικῆς τέχνης, οὕτω και ἡ θρησκευτικὴ εἰκονογραφία δανεῖζεται τοιαῦτα ἐκ τῆς τέχνης τῶν ἀνακτόρων. Τὴν σχέσιν ταύτην ἐξετάζει ὁ συγγραφεὺς εἰς τὸ τελευταῖον μέρος τοῦ ἔργου του, ὅπου παραθέτει σειρὰν ὄλην ἐκκλησιαστικῶν εἰκονογραφικῶν θεμάτων, ὧν ἡ καταγωγὴ δέον ν' ἀναζητηθῆ εἰς τὴν εἰκονογραφίαν τῶν ἀνακτόρων. Τοιαῦτα θέματα διὰ μὲν τὴν πρώτην περίοδον (4^{ου} - 6^{ου} αἰ.) εἶναι: αἱ ἐπὶ θρόνου παραστάσεις τοῦ Ἰησοῦ και τῆς Θεοτόκου, ὁ κενὸς θρόνος τοῦ Κυρίου, ἡ εἰς τὸν Πέτρον παράδοσις τοῦ Νόμου, ὁ Ἰησοῦς στέφων τοὺς Ἁγίους, ἡ προσκύνησις τοῦ Κυρίου, ὁ Ἰησοῦς ἐπὶ θρόνου ἐν μέσῳ τῶν Ἀποστόλων, ἡ διάταξις και τὰ θέματα τῶν θριαμβευτικῶν τόξων τῶν Βασιλικῶν τῆς Ρώμης, ἡ προσφορὰ εἰς τὸν Ἰησοῦν, αἱ παραστάσεις τῆς θριαμβευτικῆς εἰσόδου τοῦ Ἰησοῦ, ἡ διάβασις τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης, αἱ εἰκόνες τοῦ Ἰησοῦ βαίνοντος ἐπ' ἀσπίδος και βασιλίσκου και τέλος αἱ εἰκόνες τοῦ θριαμβικοῦ Σταυροῦ. Διὰ τὴν δευτέραν περίοδον, τοὺς κυρίως δηλαδὴ Βυζαντινοὺς χρόνους, θέματα τοιαῦτα εἶναι: ἡ εἰς Ἄδου ἀνάδοσις τοῦ Χριστοῦ, ἡ Δευτέρα παρουσία, αἱ λιτανεῖαι και τὸ Στιχηρὸν τῶν Χριστουγέννων. «Τί σοι προσενέγκωμεν, Χριστέ».

Τῶν παραστάσεων τούτων τὰ παράλληλα εθρίσκει ὁ συγγραφεὺς εἰς τὰς ἀναλόγους παραστάσεις τῶν διαφόρων ἐπισήμων πράξεων τῶν Βασιλέων.

Τοιοῦτον τὸ ἀπὸ πάσης ἀπόψεως ἀξιολογώτατον βιβλίον τοῦ κ. Grabar, διὰ τὴν ἐπεξεργασίαν τοῦ ὁποῖου ἐχρησιμοποίησεν οὗτος πάντα τὰ γνωστὰ μνημεῖα τῆς αὐτοκρατορικῆς τέχνης, ὧν τὰ πλεῖστα παρέχει εἰς τοὺς ἐν τέλει

τοῦ ἔργου του πίνακας. Ὅπου ὅμως τὰ μνημεῖα ἔλειπον, ἐχρησιμοποίησεν ἀφθόως τὰ νομίσματα καὶ τὰ κείμενα τῶν συγγραφέων, μέσα δι' ὧν ἐπέτυχε τὴν κατὰ τὸ δυνατὸν πλήρωσιν τῶν μεγάλων χασμάτων, ἅτινα προϋξήνησεν ἡ καταστροφή τῶν ἔργων τῆς τέχνης.

Ὑπάρχουσιν ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ κ. Grabar ὄχι μόνον νέαι ἀπόψεις ἐντελῶς πρωτότυποι, ἀλλὰ καὶ κατὰ μέρος ἐρμηνεῖαι μνημείων ἐξόχως ἐπιτυχεῖς. Ἡ ἐρμηνεῖα ἐπὶ παραδείγματι τοῦ περιλαλήτου ψηφιδωτοῦ τῆς Ἀγ. Σοφίας, τοῦ παριστάνοντος, ὡς τουλάχιστον πιστεύεται, τὸν αὐτοκράτορα Λέοντα Σ' τὸν Σοφὸν γονυπετῆ πρὸ τοῦ ἐπὶ θρόνου καθημένου Ἰησοῦ, ἔχοντος ἑκατέρωθεν ἐντὸς κύκλων προτομὰς τῆς Θεοτόκου καὶ τοῦ Ἀρχαγγ. Μιχαήλ, εἶναι ἀναμφιβόλως ἡ μόνη ἐπιτυχὴς ἐκ τῶν πολυαρίθμων μέχρι τοῦδε δοθεισῶν. Ἡ ἐξήγησις ἐπίσης τοῦ συμβολισμοῦ τοῦ περιεχομένου εἰς τὰ ψηφιδωτὰ τὰ κοσμοῦντα τὸ θριαμβευτικὸν τόξον τῆς S. Maria Maggiore ἐν Ρώμῃ, εἶναι ἀξία πλείστης προσοχῆς. Πολλὰ τέλος ἀπόψεις περὶ τῆς τέχνης τῶν Εἰκονομάχων βασιλέων ρίπτουσι νέον φῶς ἐπὶ τῆς ἐξόχως σκοτεινῆς περιόδου ταύτης.

Οἱ νέοι ὀρίζοντες, οὓς ἀνοίγει τὸ βιβλίον τοῦ κ. Grabar, καὶ ὁ ἐν πολλοῖς ἐντελῶς πρωτότυπος τρόπος ἐξετάσεως καὶ ἐρμηνείας τῶν μνημείων θὰ ἔχωσιν ἀναμφιβόλως αἰσθητὸν τὸν ἀντίκτυπον εἰς τὴν ὑπὸ νέον ἐντελῶς πνεῦμα ἐξέτασιν τῆς τέχνης τοῦ Βυζαντινοῦ μέσου αἰῶνος.

Α. ΕΥΓΟΠΟΥΛΟΣ

L. Brehier, La sculpture et les arts mineurs byzantins, Paris, 1936, Les éditions d'art et d'histoire. 111 σελίδες κειμένου μετὰ 96 φωτοτυπιῶν πινάκων ἐν τέλει.

Τὸ βιβλίον τοῦ κ. Brehier ἀποτελεῖ τὸν τρίτον τῶν αὐτοτελῶν τόμων περὶ τῶν διαφόρων κλάδων τῆς Βυζαντινῆς τέχνης, τῶν ἐκδιδομένων εἰς τὴν ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ κ. Ch. Diehl σειρᾶν, ἣτις φέρει τὸν γενικὸν τίτλον Histoire de l'art byzantin, καὶ ἣς ὁ μὲν πρῶτος τόμος περὶ τῆς Βυζαντινῆς ζωγραφικῆς ἐγράφη ὑπὸ τοῦ ἰδίου Diehl (βλ. Ἐπετηρίδα τῆς Ἑταιρ. Βυζ. Σπουδῶν, 10, 1933, 487 κ. ἑξ.), ὁ δὲ δεῦτερος περὶ τῆς Βυζαντινῆς ἀρχιτεκτονικῆς ὑπὸ τοῦ προῶρως ἀποθανόντος J. Ebersolt. Ὁ ὑπὸ τοῦ κ. Brehier ἐκπονηθεὶς τόμος περιλαμβάνει τὴν ἐπὶ μαρμάρου καὶ ἄλλων ὑλῶν γλυπτικὴν καὶ τοὺς διαφόρους κλάδους τῆς μικροτεχνίας.

Ὁ συγγραφεὺς ἐκτείνεται περισσότερον εἰς τὴν ἐξέτασιν τῆς ἐπὶ μαρμάρου μνημειακῆς γλυπτικῆς, ἣτις ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν ἀπειτέλεσε τὸ θέμα πολλῶν